

**МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

**МАТЕРІАЛИ ЮВІЛЕЙНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ,
ПРИСВЯЧЕНОЇ 90-РІЧЧЮ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

27 жовтня 2010 року

**Харків
2010**

- впровадження інноваційних технологій; розвиток, створення, аналітико-синтетична обробка інформаційних ресурсів, БД, електронного фонду;
- оптимізація обслуговування користувачів (вивчення можливостей доступу до електронної інформації, розробка алгоритму інформаційного пошуку тощо);
- місце і роль бібліотеки у навчально-виховному та науково-дослідному процесах університету;
- корпоративна каталогізація медичних бібліотек;
- становлення молодих фахівців, робота з кадрами у бібліотеці;
- впровадження менеджменту і маркетингу у діяльність бібліотеки.

Отже, тільки за останнє десятиріччя співробітниками бібліотеки було опубліковано 65 робіт, в тому числі 43 доповіді, 19 наукових статей та 3 бібліографічних покажчика; список публікацій (всього 87 джерел) представлено на сайті університету <http://knmu.kharkov.ua> у розділі "Наукова бібліотека", деякі з них представлені повними текстами.

Останнім часом бібліотека працює над низкою науково-прикладних проєктів, пов'язаних з моніторингом і створенням електронних інформресурсів, оптимізацією управління бібліотечними фондами і читацькими потоками.

Таким чином, університетська бібліотека в змозі не тільки виконувати інформаційно-бібліотечне забезпечення навчального та наукового процесів, а й проводити науково-дослідну роботу широкого спектру, яка є складовою багатогранної діяльності вузу, пропонуючи нові напрямки як наукових досліджень, так і творчих пошуків.

Тенденції сучасного розвитку Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету

Т. Павленко

Стрімке вторгнення цифрових технологій привело до радикальних змін усіх напрямів діяльності Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету (НБ ХНМУ): від традиційного інструментарію до методів обслуговування, доступу до ресурсів, форм надання інформації. Відтепер роль і значення бібліотеки визначаються не тільки кількістю і різноманітністю її фонду, але й комфортністю послуг, які вона може надати.

Сучасна практика НБ ХНМУ свідчить про важливі тенденції її розвитку, що спостерігаються принаймні у двох сферах:

1 Інформаційне обслуговування користувачів:

1.1 Перетворення системи інформаційних ресурсів.

1.2 Зміна характеру інформаційних запитів.

- 1.3 Розширення системи послуг.
- 1.4 Посилення консультативної функції бібліотеки.
- 1.5 Впровадження on-line доступу до ресурсів і послуг.
- 1.6 Вплив технологій Web 2.0.
- 2 Професійна компетентність бібліотечних працівників:
 - 2.1 Зміна ролі бібліотекаря.
 - 2.2 Підвищення технічної обізнаності персоналу.

1 Інформаційне обслуговування користувачів

1.1 Перетворення системи інформаційних ресурсів

Принциповий вплив на розвиток бібліотечно-інформаційного обслуговування в НБ ХНМУ надає трансформація системи інформаційних ресурсів. Стратегія НБ ХНМУ орієнтована сьогодні на створення єдиного комунікаційного простору як гармонійного зібрання друкованої та електронної колекцій, що досягається шляхом формування власних та організації доступу до світових інформаційних ресурсів.

Так, фонд друкованих видань, що формується вже понад 200 років, налічує 1 млн. прим. Протягом останніх років активно створюється електронна бібліотека компакт-дисків та файлових документів.

Склад повнотекстового електронного ресурсу розкривається в електронному каталозі (ЕК) бібліотеки у вигляді бібліографічних записів, що включають також посилання на повний текст документу. Важливою складовою цієї роботи є переведення зберігання повнотекстових документів з локального в мережевий режим, що забезпечує оперативний доступ до них та ефективне управління архівом.

Формування ЕК розпочалося в на початку 1992 р. і зараз він налічує майже 200 тис. записів. З 2009 р. доступ до ЕК здійснюється в режимі on-line і на цей час зареєстровано майже 175 тис. результативних пошуків, понад 1 500 звернень до повнотекстових документів.

Таким чином, змінюються не тільки матеріальні носії, а й форми подачі інформації і при цьому спостерігається своєрідне стирання граней між особливостями джерел первинної і вторинної інформації.

Нові можливості в задоволенні інформаційних потреб користувачів відкриває перед бібліотекою вільний доступ до Інтернет. Довідково-бібліографічний апарат (ДБА) бібліотеки, набуває величезної інформаційної потужності, об'єднуючи пошукові можливості власних каталогів і картотек з необмеженими можливостями зовнішніх ресурсів. Інтернет поступово перетворюється на одне з пріоритетних джерел для виконання будь-яких запитів, дозволяючи створювати гнучкий пошуковий алгоритм.

З метою вивчення можливостей інформаційно-пошукових систем, виявлення якісних і достовірних ресурсів з освіти, медицини та суміжних

наук фахівці бібліотеки проводять моніторинг глобальної мережі. Результатом аналітико-синтетичної обробки інформації є систематизований показник адрес різноманітних Web-ресурсів, який перебуває в стані безперервного оновлення і поповнення.

Поява електронних джерел дозволяє збільшити об'єм наданої інформації, змінює її якість, розширює перелік інформаційних послуг і в цілому – можливості інформаційного обслуговування.

Але наявність ресурсів віддаленого доступу не виключає необхідності формування і використання власних інформаційних ресурсів. На порядку денному – вирішення проблеми відкритого контенту наукової скарбниці ХНМУ.

Важливим завданням бібліотеки є розробка політики організації та створення університетського репозитарію – електронного архіву повнотекстових версій праць учених, викладачів, співробітників і студентів університету з доступністю публікацій через Інтернет. Вже зроблені певні кроки в цьому напрямі.

1.2 Зміна характеру інформаційних запитів

Останніми роками в НБ університету спостерігається зміна характеру інформаційних запитів користувачів. В процесі пошуку та аналітико-синтетичної обробки інформації все частіше доводиться застосовувати індивідуальний підхід, створювати «персональний» алгоритм конкретно до запиту. У свою чергу це веде до зміни характеру виконуваних довідок, які поступово стають «робочим» етапом пошуку, а не його результатом.

Користувачі все частіше прагнуть отримати саме інформацію, а не посилання на її джерело. Самостійні розшуки поступаються місцем цілеспрямованому звертанню користувача до бібліографа на пошук професійно обробленої інформації, адаптованої до його конкретних потреб, представленої в зручній для нього формі і на вибраному їм матеріальному носіїві.

Використання електронних джерел для пошуку інформації з перевагою повнотекстових БД якраз і дозволяє отримати «інформацію як таку». Для виконання найбільш складних тематичних інформаційних пошуків використовуються БД на компакт-дисках. Безлімітний доступ до Інтернет дає можливість звертатись також до авторитетних віртуальних БД біомедичної спрямованості. Таким чином, в практиці роботи НБ письмова тематична довідка зазнала зміни не тільки в технології виконання, але і в найменуванні – традиційний «Архів виконаних довідок» отримав назву «БД виконаних тематичних інформаційних пошуків». Результатом подібного тематичного пошуку є «інформаційний пакет», який крім традиційного переліку джерел, відібраних за темою, містить також значну

кількість повнотекстових документів – статей, оглядів, рефератів тощо українською, російською та іноземними мовами.

На цей час «БД виконаних тематичних інформаційних пошуків» містить 846 довідок і налічує майже 150 тис. джерел.

1.3 Розширення системи послуг

Останнім часом спостерігається зростання сфери впливу НБ ХНМУ, збільшується кількість сторонніх користувачів, активізується попит найбільш важливих видань з фонду читального залу, виникає потреба на послуги, пов'язані з використанням комп'ютерних технологій. Електронна інформація набуває все більшого розповсюдження і для окремих категорій користувачів стає більш вагомим, про що свідчать результати наших соціологічних досліджень у 2007 та 2010 рр. Проте освоєння електронних ресурсів і сервісів вимагає певної інформаційної культури.

Ці фактори дещо корегують функції бібліотеки, спонукають до пошуку нових форм і методів організації обслуговування. За останні 5 років система бібліотечно-інформаційних послуг НБ ХНМУ поступово розширилася, деякі з них (що потребують додаткових матеріальних витрат) з кінця 2008 р. було введено на платній основі.

При наданні послуг пріоритетним є інтегрований підхід до обслуговування користувачів на основі надання комфортного і ефективного доступу до традиційних і електронних інформаційних ресурсів.

1.4 Посилення консультативної функції бібліотеки

Широковідома точка зору, що в Інтернеті «все є» часто трактується помилково. Так, в Інтернеті дійсно є багато корисної інформації, але виключно для того, хто володіє «секретами» її пошуку.

Трохи викликає занепокоєння тенденція активного інтересу студентства до Інтернет-банків рефератів і водночас щорічне збільшення замовлень молодих науковців на виконання тематичного пошуку інформації. Вважаємо, що однією з причин цього явища є невідповідність до самостійної орієнтації в світовому інформаційному просторі.

Досить довго бібліотека вважалась лише «тихим місцем для читання», важливим джерелом надання інформації і сьогодні є нагальна потреба в підвищенні її консультативної функції, впровадженні заходів навчального напрямку. Тому одне з головних наших завдань – надати користувачам практичних навичок цілеспрямованої самостійної роботи, уміння знаходити, критично осмислювати і використовувати інформацію.

Перш за все, значна кількість консультацій з методики бібліографічного пошуку та використання традиційного ДБА бібліотеки

виконується під час чергувань в залі каталогів. Особлива увага при цьому приділяється студентам молодших курсів.

Для магістрантів, аспірантів, клінічних ординаторів актуальними питаннями є правила складання бібліографічного опису і оформлення списків літератури до наукових робіт. Це також є важливим об'єктом для проведення консультацій і надання практичної допомоги у відповідності до діючих стандартів.

У залах електронної інформації для студентів та науковців досвідчені бібліографи знайомлять новачків з різноманітними інформаційними ресурсами і системами, безпосередньо біля робочих місць користувачів надають необхідні рекомендації з уміння трансформувати запит, створювати гнучкий пошуковий алгоритм, оцінювати різні джерела інформації тощо.

Регулярними є також групові тематичні консультації студентів з питань використання комп'ютерних технологій, особливостей роботи в режимі on-line, методики ефективного пошуку і відбору інформації, що проводяться як практичні заняття в залі електронної інформації. При цьому ми орієнтуємось не на абстрактні знання і уміння, а максимальний взаємозв'язок навиків інформаційного пошуку із змістовним аспектом навчального процесу.

Традиційними вже стали заняття і для інших категорій користувачів. Так, для молодих науковців (аспірантів, лікарів-інтернів, клінічних ординаторів, магістрантів, студентів-членів студентського наукового товариства) двічі на рік бібліотека проводить поглиблені семінари-презентації на допомогу організації самостійної науково-дослідної роботи, інформаційного і патентного пошуку, доступу до міжнародних інформаційних ресурсів та ефективного їх використання.

Впровадження заходів навчального напрямку навели на думку про можливість створення мультимедійних інструкцій з використання інформаційних ресурсів. Так, на бібліотечній сторінці Web-сайту університету відкрито рубрику «На допомогу студенту і науковцю», де розміщено презентацію «Путівник по Науковій бібліотеці ХНМУ» та слайд-лекції «На допомогу самостійній роботі в НБ ...», «Інформаційні ресурси НБ ...», «Доказова медицина», «Англомовні БД», «Патентний пошук» тощо.

1.5 Впровадження on-line доступу до ресурсів і послуг

Майбутнє НБ ХНМУ пов'язане з поняттям «віртуальна бібліотека» і наші користувачі поступово теж залучаються до віртуального сервісу. На бібліотечній сторінці загального Web-сайту університету представлено актуальну для користувачів інформацію про Наукову бібліотеку, її ресурси і послуги, відкриття тріал-доступів до зарубіжних БД, проведення

Днів інформації тощо. Важливим є посилання на ЕК бібліотеки за єдиною технологією доступу локальних і віддалених користувачів. Регулярно оновлюється перелік передплачених бібліотекою періодичних видань на поточний рік, Інтернет-посилання на повнотекстові періодичні видання України і Росії.

Це було першим етапом впровадження on-line доступу до бібліотечно-інформаційних ресурсів. На жаль, технологічні особливості окремої сторінки не дозволяють певною мірою розкрити всі можливості віртуального обслуговування користувачів.

Тому другим етапом вважаємо створення окремого Web-сайту бібліотеки, головне завдання якого не тільки забезпечення пошуку, а й замовлення документів та їх отримання – що є найважливішим мотивом звертання користувачів до бібліотеки або її Web-сайту. Це є не даниною «моді», а нагальною потребою сьогодення, органічною складовою системи бібліотечно-інформаційного забезпечення, тим більше при наявності в університеті віддалених клінічних кафедр на базі лікарень та учбових науково-виробничих об'єднань.

За наявності окремого Web-сайту у найближчих планах також впровадження додаткових послуг, які дозволять підвищити якість і комфортність обслуговування, рівень спілкування: служби електронної доставки документів за запитом користувачів та віртуальної довідкової служби.

1.6 Вплив технологій Web 2.0

Розглядаючи основні тенденції сучасної бібліотечної практики, неможливо проігнорувати концепцію Web 2.0, впровадження якої в провідних бібліотеках світу називають Бібліотека 2.0 або «Бібліотека другого покоління». Хоча самі поняття є достатньо дискусійними, технології є реальністю і спонукають шукати інноваційні шляхи надання послуг відповідно до змін в культурній моделі поведінки нового покоління. Форуми, блоги, wiki, мультимедіа-банки, відгуки/коментарі, опитування, рейтинги, огляди, теги є популярним контентом сучасного користувача.

Ми повинні не тільки зрозуміти, що методи, інструменти і сервіси Web 2.0 набули розповсюдження, а також замислитись, як можна застосувати їх для створення концептуально іншого бібліотечно-інформаційного середовища, зокрема наших АБІС, Web-сайтів, ЕК тощо. Основні принципи Web 2.0 – колективізм, кооперація, відкритість, доступність, інтерактивність – повинні грати свою роль у створенні «бібліотеки другого покоління» – узагальненої моделі бібліотечних on-line сервісів, що передбачає їх постійне вдосконалення та переоцінку користувачем.

Це означає не заміну традиційних технологій, а скоріше використання додаткового інструменту взаємодії з користувачем, надання йому права стати учасником бібліотечного процесу у спільному створенні інформаційного продукту.

Для НБ ХНМУ можливості Web 2.0 є поки що об'єктом дослідження, особливо з точки зору впровадження в бібліотечну практику. Ми прагнемо бути на рівні вимог часу і хочемо не просто «йти на повіді» у користувача або скопіювати корисний досвід, а визначити перспективи нової технології з урахуванням особливостей інформаційно-освітнього простору університету.

Отже, потенціал розвитку технології Web 2.0 величезний і накладає на бібліотечних фахівців певні обов'язки. Щоб сприйняти інтелектуальну допомогу користувачів, будьмо готові перерости у «бібліотекаря 2.0».

2 Професійна компетентність бібліотечних працівників

2.1 Зміна ролі бібліотекаря

З підвищенням ролі НБ ХНМУ в інформаційному середовищі університету зазнає зміни вся сфера бібліотечно-інформаційної діяльності, набирають наукового темпу запити користувачів. Це диктує нові вимоги до бібліотечних працівників як посередників між користувачами та інформаційними ресурсами.

Бібліотекар сьогодні виконує багато функцій, які не були йому властиві раніше. Він – активний суб'єкт системи соціальних комунікацій, і господарник, що освоює інноваційні напрямки економічної діяльності у невиробничій сфері, і спеціаліст в області інформаційних технологій, і провідник інформаційної культури..

Відбувається трансформація професійних ролей і ми спостерігаємо явне розширення діапазону спеціалізації сучасного персоналу бібліотеки, переміщення ролі бібліотекаря від «зберігача» інформації до «інструктора» з мистецтва розшукувати потрібну інформацію. На перший план виходить уміння зорієнтувати користувача у великому масиві інформаційних ресурсів і компетентно відповісти на безліч запитань, що є показником високої кваліфікації і професійної культури.

Необхідність пристосування традиційних бібліотечних технологій до нових інформаційних реалій привела до виникнення нового класу завдань і відповідних напрямів професійної діяльності бібліотекарів, які сьогодні суміщають в своїй роботі традиційні функції і функції консультанта з інформаційного пошуку, мережевого навігатора, інформаційного аналітика, інструктора і організатора знань.

2.2 Підвищення технічної обізнаності персоналу

Інформатизація є одним з пріоритетних напрямів діяльності НБ ХНМУ, яка цілеспрямовано виконує комплексну програму переходу

функціонування як електронна бібліотека. При підтримці університету пройдений шлях від локального автоматизованого робочого місця до складної автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи.

На цей час локальна мережа бібліотеки об'єднує 34 персональних комп'ютери, багатофункціональні пристрої, принтери, сканери. Введена в експлуатацію система Wi-Fi. Для автоматизації технологічних процесів впроваджена АБІС ИРБІС 64.

Покращення каналів комунікаційного зв'язку і сучасного технічного обладнання вимагає й постійного підвищення технічної обізнаності бібліотечних працівників, застосування принципово нових знань і умінь.

Грамотне застосування комп'ютерних технологій у багато разів підвищує ефективність інформаційного обслуговування, звільняє від рутинних процесів, дає простір для творчої діяльності.

У вирішенні професійних завдань фахівці бібліотеки використовують комплекс сучасної електронно-обчислювальної техніки і освоїли інформаційну систему з автоматизації процесів комплектування і каталогізації. Вони впевнено працюють з сервісами Інтернет і електронними базами даних, повсякденно використовують програмні продукти Office. Крім того, за роки роботи з новими технологіями бібліотекарі в своїй більшості здобули комплекс знань і умінь «просунутого користувача» з елементами адміністрування, що дозволяє елементарно підтримувати комп'ютер в робочому стані, відновити програму чи антивірусну базу.

Отже для бібліотечного працівника будь-якого відділу компетентність у сфері інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) стає не менш важливою, ніж у бібліотечній справі.

Висновки

Інформатизація суспільства, зростання наукового рівня і інформаційних потреб користувачів обумовлюють необхідність трансформації всієї діяльності бібліотеки. Відбувається переосмислення її функцій і перехід від управління масивами документів до управління потоками інформації. Поступово бібліотека перетворюється із сховища друкованих документів в автоматизований бібліотечно-інформаційний центр, що забезпечує доступ до інформації, незалежно від місця її зберігання і стає справжнім навігатором у світі інформаційних продуктів і послуг.

Завдання бібліотеки, як і раніше, полягає у задоволенні інформаційних потреб користувачів, проте сьогодні можна помітити тенденцію використання нових форм взаємодії, підвищення комфортності і посилення персоналізації їх обслуговування.

Бібліотека постійно розвивається, удосконалює свою структуру і внутрішньо-бібліотечні технології, впроваджує нові форми і методи обслуговування. Тому в дослідженні особливостей сучасного стану НБ ХНМУ зарано ставити крапку.

Архіви електронних публікацій – вільний доступ до наукової інформації.

Л. Влащенко, Н. Плеченко, М. Плеченко

Важливість доступу до світової наукової інформації безсумнівна: він сприяє науково-технічному прогресу та економічному розвитку суспільства.

Вільний доступ до значних обсягів науково-технічної інформації і можливість користуватися інтероперабельними мережевими програмними засобами стали реальностями сьогодення.

Існує двосторонній підхід до його реалізації:

1. Самоархівування, тобто розташування електронних публікацій (як опублікованих робіт, так і препринтів) у відкриті електронні архіви, які підтримуються переважно установами сфери освіти та науки. Такі архіви зазвичай називають архівами електронних публікацій або репозитаріями організацій.
2. Журнали вільного доступу, які покривають витрати на видання не за рахунок сплати за передплату або доступ, а за рахунок інших джерел.

У цій доповіді ми зосереджуємо основну увагу на архівах вільного доступу, через те що їх легко організувати, вони відносно недорого обходяться і найбільш ефективно і швидко впливають на розвиток науки й економіки. Особливий акцент зроблено на доступ до авторитетних рецензованих наукових публікацій, які зараз недоступні більшості представників наукової спільноти.

Архіви вільного доступу (АВС) - це електронні репозитарії, що містять матеріали, які можуть включати вже опубліковані статті (постпринт), статті, які не опубліковано (препринти), дисертації, підручники, методичні матеріали та будь-які інші матеріали, які їх автори чи організації, де вони працюють, бажають зробити загальнодоступними, знявши всі фінансові та технічні бар'єри. Такі архіви організуються на принципах приналежності публікацій одній організації, тематиці або регіону. Прикладом відкритого архіву може служити світова директорія наукових архівів відкритого доступу (Directory of Academic Open Access repositories, Open DOAR). За даними представленою на сайті Directory of Open Access Journals <http://www.doaj.org/> на 2 вересня 2010 в каталозі зібрано 5330 журналів, 2245 журналів пошуку на рівні статей та 440008 статей.